

“Z” VA “ALFA” AVLOD O'QUVCHILARI UCHUN AN'ANAVIY TA'LIMNING CHEKLOVLARI VA PEDAGOGIK G'OYALARNING ZARURIY TRANSFORMATSIYASI

Axmedov Ijod Narziqu'l o'g'li,

*Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi direktori,
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
imkoniyat2021@gmail.com*

Axmedov Ali Usmonovich,

*Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
Ta'lim sifati nazorati bo'limi Bosh mutaxassisi
akhmedovali362@gmail.com
+998905382788*

Annotatsiya: maqolada “X”, “Y”, “Z” va “Alfa” avlodlarning tarixiy-ijtimoiy shakllanish konteksti, psixologik-kognitiv xususiyatlari va o'rganish uslublari qiyosiy tahlil qilinadi. Avlodlar nazariyasi (N. Howe va W. Strauss), raqamli ona tilida so'zlashuvchilar kontseptsiyasi (M. Prensky), yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi (L.S. Vygotskiy) va ko'p intellektlar nazariyasi (H. Gardner) kabi xalqaro ilmiy manbalar asosida an'anaviy ta'limning “Z” va “Alfa” avlod uchun yaratayotgan oltita asosiy cheklovlari ochib beriladi: o'quvchini passivlikka mahkum etish, yagona tezlik va dasturda o'qitish, faqat yodlashni baholash, intellektual xilma-xillikni inkor etish, tanlov imkonini bermaslik hamda ta'limning hayotiy amaliyotdan uzilishi. Mahalliy pedagogika olimlarining ilmiy xulosalari asosida milliy kontekstdagi muammo va imkoniyatlar ham tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida pedagogik g'oyalar transformatsiyasining oltita yo'nalishi – adaptiv ta'lim, loyiha-asosli o'qitish, formativ baholash, gamifikatsiya, ko'p formatli raqamli muhit va tanqidiy tafakkur – ilmiy asosda taklif etiladi.

Kalit so'zlar: “X” avlod, “Y” avlod, “Z” avlod, “Alfa” avlod, raqamli tafakkur, pedagogik

transformatsiya, an'anaviy ta'limning cheklovlari, adaptiv ta'lim, differensiallashtirilgan o'qitish, Yangi O'zbekiston ta'limi.

Ограничения традиционного образования для учащихся поколений “Z” и “Альфа” и необходимость трансформации педагогических идей

Ахмедов Ижод Нарзикул углы,

*директор Центра педагогического мастерства
Джизакской области, доктор философии (PhD)
по философским наукам, доцент.*

E-mail: Imkoniyat2021@gmail.com

Ахмедов Али Усмонович,

*главный специалист отдела контроля
качества образования Центра педагогического
мастерства Джизакской области.*

E-mail: akhmedovali362@gmail.com

Аннотация: В статье представлен сравнительный анализ историко-социального контекста формирования, психолого-когнитивных особенностей и стилей обучения поколений “X”, “Y”, “Z” и “Альфа”. На основе таких между-

народных научных источников, как теория поколений (Н. Хоу и В. Штраус), концепция “цифровых аборигенов” (М. Пренски), теория зоны ближайшего развития (Л.С. Выготский) и теория множественного интеллекта (Г. Гарднер), раскрываются шесть основных ограничений традиционного образования для поколений “Z” и “Альфа”: обречение учащегося на пассивность, единый темп и программа обучения, оценивание исключительно механического запоминания, отрицание интеллектуального разнообразия, отсутствие возможности выбора и отрыв образования от жизненной практики. На основе выводов отечественных ученых-педагогов также анализируются проблемы и возможности в национальном контексте. По результатам исследования научно обоснованы шесть направлений трансформации педагогических идей: адаптивное обучение, проектное обучение, формативное оценивание, геймификация, мультимедийная цифровая среда и критическое мышление.

Ключевые слова: поколение “X”, поколение “Y”, поколение “Z”, поколение “Альфа”, цифровое мышление, педагогическая трансформация, ограничения традиционного образования, адаптивное обучение, дифференцированное обучение, образование Нового Узбекистана.

Limitations of traditional education for generation Z and alpha learners and the need for the transformation of pedagogical ideas

Akhmedov Ijod Narziqu'l o'g'li,
Director of the Pedagogical Mastery Center
of Jizzakh Region, Doctor of Philosophy (PhD)
in Philosophy, Associate Professor.

Akhmedov Ali Usmonovich,

Chief Specialist of the Department of Education
Quality Control at the Pedagogical Mastery
Center of Jizzakh Region.

Abstract: The article comparatively analyzes the historical-social formation context, psycho-cognitive characteristics, and learning styles of “X”, “Y”, “Z”, and “Alpha” Generations. The study identifies six major limitations of traditional education for Generations “Z” and “Alpha” based on international scientific frameworks such as Generation Theory (N. Howe and W. Strauss), the “Digital Natives” concept (M. Prensky), Zone of Proximal Development Theory (L.S. Vygotsky), and the Theory of Multiple Intelligences (H. Gardner). Particularly the article highlights condemning students to passivity, teaching them by unique curriculum and syllabus, assessing only memorization, denying intellectual diversity, lack of choice, and the impartiality of education from real-life practice. Furthermore, it analyzes the challenges and opportunities within the national context based on the findings of local scholars in the field of pedagogy. As a result, the research proposes six directions for the transformation of pedagogical ideas: adaptive learning, project-based learning, formative assessment, gamification, a multi-format digital environment, and critical thinking.

Keywords: Generation X, Generation Y, Generation Z, Generation Alpha, digital thinking, pedagogical transformation, limitations of traditional education, adaptive learning, differentiated teaching, Education of New Uzbekistan.

Insoniyat tafakkuri va ijtimoiy taraqqiyot misli ko'rilmagan shiddat bilan yangilayotgan bugungi davrda ta'lim tizimi o'zining konseptual poydevorini qayta ko'rib chiqishga mahkumdir. “Z” va “Alfa” avlodlari – bular shunchaki raqamli dunyo yoshlari emas, balki axborotni qabul qilish va qayta ishlashning

mutlaqo yangi kognitiv kodiga ega bo'lgan “global ong” vakillaridir. An'anaviy ta'limning bir qolipli, statik va monologik metodologiyasi ushbu shiddatli intellektual oqim qarshisida o'zining funksional imkoniyatlarini yo'qotib, ma'naviy eskirish pallasiga kirdi.

Shu bois, Taraqqiyot strategiyasida ilgari

surilgan Uchinchi Renessans g'oyasini hayotga tatbiq etish uchun ta'lim paradigmasini tubdan transformatsiya qilish – shunchaki pedagogik tanlov emas, balki milliy taraqqiyotning kechiktirib bo'lmaz strategik zaruriyatidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi” asarida ta'kidlaganidek, “Yangi O'zbekiston maktab ostonasidan boshlanadi” [1, 87-b.]. Biroq, bugungi raqamli olam vakillari bo'lgan “Z” va “Alfa” avlodi o'quvchilari bilan ishlashda an'anaviy ta'limning bir tomonlama axborot uzatish modeli o'z samarasini yo'qotmoqda. Bu esa pedagogik g'oyalar transformatsiyasini davr talabiga aylantirmoqda.

Pedagogik transformatsiya yoki ta'lim tizimini yangilash – bu milliy taraqqiyotning strategik sharti, biroq bu yangilanish faqat tashkiliy o'zgarishlar bilan cheklanib qolmasligi, balki ta'lim haqidagi fundamental g'oyalarning o'zida ham chuqur siljish sodir bo'lishi zarur. Zero, tizimni yangilash faqat dastur va darsliklarni almashtirishdan emas – o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatning mohiyatini qayta qurishdan boshlanadi.

1. Avlodlar nazariyasi: “X”, “Y”, “Z” va “Alfa” avlod - kim ular?

Avlodlar nazariyasi sohasida fundamental tadqiqot olib borgan amerikalik olimlar Neil Howe va William Strauss o'zlarining “Generations” asarida har bir avlodning o'ziga xos qadriyatlar tizimi, dunyoqarashi va xulq-atvor namunasi mavjudligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Ularning fikricha: “Har bir avlod o'z tarixiy sharoitining mahsulidir: u qanday davrda tug'ilib, qanday voqealar bilan kamol topsa – o'sha sharoit uning asosiy qadriyatlari, muloqot uslubi va dunyoni idrok etish tarzini belgilaydi” [2, p. 35]. Ushbu nazariyaga ko'ra nazariy jihatdan asosan “X”, “Y”, “Z” va “Alfa” avlod haqida fikrlar boradi. Quyida ushbu avlod vakillarining o'ziga hos xususiyatlari va farqlarini ko'rib chiqamiz.

“X” avlod (1965-1980-yillar). Bu avlod vakillari mustaqillik, pragmatizm va o'z kuchiga tayanish bilan ajralib turadi. Ular sovet tuzumi inqirozi, iqtisodiy beqarorlik va texnologik o'zgarishlarning boshlanishi fonida kamol topgan avloddir. “X” avlod uchun mehnatsevarlik, mas'uliyat va mustaqillik hayotiy kompas vazifasini o'tagan. Ta'limda ular an'anaviy shakllarni qabul qilgan – darslik, ma'ruza va yozma imtihon ularga tabiiy tuyulardi. Muhimi, bu avlod hozirgi ta'lim tizimining bosh arxitektori: bugungi o'qituvchilarning, menejerlarning va ta'lim siyosatchilarining asosiy qismi aynan “X” avlod vakillari. Bu holat pedagogik transformatsiya jarayonini ichidan murakkablashtiradi: o'zgarishni amalga oshirishi kerak bo'lgan odamlarning o'zlari o'zgarayotgan avloddan farqli muhitda shakllanishgan.

“Y” avlod - Millenniallar (1981-1996-yillar). Howe va Strauss “Millennials Rising” asarida bu avlodni shunday tavsiflaydi: “Millenniallar jamoaviylik, optimizm va texnologiyaga ochiqlik bilan ajralib turadi. Ular birinchi bo'lib internetni yoshligida o'zlashtirdi va u bilan o'sdi. Ularga yutuq va maqsad muhim, biroq ular bu maqsadni jamoa bilan birga amalga oshirishni xohlaydi” [3, p. 41]. Obrazli tarzda aytganda, ular bir oyog'i bilan analog (qog'ozbozlik, statsionar telefonlar), ikkinchi oyog'i bilan esa raqamli dunyoni ushlab qolgan oxirgi avloddir.

“Z” avlod (1997-2012-yillar). Avstraliyalik demograf va avlodlar tadqiqotchisi Mark McCrindle “The ABC of XYZ” asarida “Z” avlodning asosiy xususiyatlarini shunday belgilaydi: ““Z” avlod tarixda birinchi marta to'liq raqamli muhitda tug'ilgan avloddir. Ular uchun internet – ilgari ixtiro qilingan texnologiya emas, u havo kabi mavjud bo'lgan tabiiy muhit. Bu avlod ko'p vazifali parallel tafakkurga, vizual axborotni tezkor qayta ishlashga va interaktiv muloqotga moyil bo'lib shakllanadi” [4, p. 89].

“Z” avlod uchun quyidagi xususiyatlar xarakterlidir: axborotni tezkor va vizual qabul qilish; parallel vazifalar bilan ishlash ko‘nikmasi; shaxsiy tanlov va avtonomiyaga intilish; darhol fikr-mulohaza (feedback) olish ehtiyoji; hamkorlik va ijtimoiy o‘rganishga moyillik; maqsadga yo‘naltirilgan, biroq qisqa muddatli motivatsiya sikllari. Prensky ta’riflagan “raqamli ona tilida so‘zlashuvchilar”¹ – aynan shu avlod vakillaridir [5, p. 1]. Ular uchun raqamli muloqot – o‘rganilgan mahorat emas, balki tabiiy muloqot kodi. An’anaviy ta’lim esa ularga o‘z ona tilidamas, begona tilda murojaat qiladi – shu sababli aloqa o‘rnatolmaydi.

“Alfa” avlod (2013-yildan hozirgacha). McCrindle “Alfa” avlodni, – “Alfa avlod faqat raqamli dunyoda emas – sun’iy intellekt, ovoqli yordamchilar va uyg‘unlashgan qurilmalar bilan o‘sib kelmoqda. Bu avlod uchun texnologiya – vosita emas, u ularning fiziologik kengaytmasiga aylangan. Ular oldin ekranni ko‘rdi, keyin kitobni” [4, p. 134], -deb ta’riflaydi.

Bu yondashuv nisbiy xarakterga ega ekanligini va har bir jamiyatda alohida davriy chegaralarga ega bo‘lishi mumkinligini qayd etish lozim. Shunday bo‘lsa ham **“Z” va “Alfa” avlodlarga** hos deb ta’riflangan xususiyatlar bizning yoshlarimizga ham begona emasligini e’tiborga olishimiz lozim bo‘ladi.

2. An’anaviy ta’limning cheklovlari: “Z” va “Alfa” avlod nuqtai nazaridan tahlil. Bugungi kunda an’anaviy ta’lim paradigmasi “Z” va “Alfa” avlodlarining o‘ziga xos kognitiv talablari qarshisida jiddiy tizimli inqirozga yuz tutmoqda. Ushbu raqamli avlodlar uchun xos bo‘lgan “klip tafakkuri” hamda axborotni chiziqli bo‘lmagan (non-linear) formatda qabul qilish xususiyati an’anaviy pedagogikaning statik va monologik tabiatiga tubdan zid keladi.

¹ “Raqamli ona tilida so‘zlashuvchilar” (Digital Natives) – M. Prensky (2001) tomonidan kiritilgan atama. U raqamli texnologiyalar muhitida tug‘ilib o‘sgan va raqamli tilni o‘z ona tili-chalik tabiiy qo‘llaydigan avlodni anglatadi. Ularga zid ravishda “raqamli muhojirlar” (Digital Immigrants) – raqamli texnologiyalarni keyinroq o‘rgangan avlod vakillari tushuniladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy ta’limning fundamenti bo‘lgan “o‘qituvchi – yagona bilim manbai” modeli global axborotlashuv sharoitida o‘zining funksional ahamiyatini to‘liq yo‘qotdi. Bir qolipli (unifikatsiyalashgan) yondashuv yangi avlodning shaxsiy ehtiyojlarini qondira olmaydi, bu esa o‘quv motivatsiyasining pasayishiga olib keladi.

Asosiy cheklovlar nazariy bilimlarning amaliyotdan uzilganligi va kreativlikni cheklovchi qat’iy qoliplarda namoyon bo‘ladi. Bino-barin, ta’lim transformatsiyasi – axborot uzatish modelidan individual traektoriya va ko‘nikmalarga asoslangan “pedagogik ekotizim” modeliga o‘tishni taqozo etadi. Bu jarayon Uchinchi Renessans davri kadrlarini tayyorlashda strategik poydevor bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbek pedagogikasi sohasida innovatsion metodlarni tizimli o‘rganib kelgan olim R.J. Ishmuhamedov an’anaviy ta’limning asosiy cheklovini quyidagicha ta’riflaydi: “An’anaviy dars o‘quvchini passiv holatga mahkum etadi: u tinglaydi, yozadi, takrorlaydi. Bu jarayonda o‘quvchining o‘zi faol bilim yaratuvchi emas, balki tayyor bilimning shunchaki qabul qiluvchisiga aylanib qoladi. Natijada bilim o‘quvchining shaxsiy tajribasiga emas, xotirasiga yuklanadi va birinchi imtihon tugaganidan so‘ng ko‘p o‘tmay unutiladi” [6, 27-b.].

R.Ishmuhamedovning ushbu tahlili raqamli davr o‘quvchilarining psixologik va kognitiv portreti bilan to‘liq hamohangdir. “Z” va “Alfa” avlodlari uchun axborotning shunchaki mavjudligi emas, balki uning amaliy qiymati va real hayotiy muammolarni hal qilishdagi o‘rni eng ustuvor motivatsiya manbai hisoblanadi. Shu sababli, an’anaviy ta’lim mazmunidagi nazariy yuklamalar va amaliy ko‘nikmalarning tanqisligi o‘rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etish bugungi kunning kechiktirib bo‘lmas vazifasidir. Endilikda ta’lim strategiyasi faktlarni mexanik uzatishdan emas, balki “o‘rganishni o‘rganish” (learning to learn) hamda tanqidiy

tahlil qilish ko'nikmasini shakllantirishdan iborat bo'lishi shart.

Yangi O'zbekiston sharoitida pedagogik transformatsiya jarayoni nafaqat yangi texnologiyalarni joriy etishni, balki ta'lim subyektlari o'rtasidagi munosabatlarni ham tubdan yangilashni taqozo etadi. Bunda o'qituvchi axborot beruvchi yagona manba roldan chiqib, yo'naltiruvchi moderator (fasilitator) darajasiga ko'tarilishi lozim. Bu esa, o'z navbatida, STEAM, loyiha asosida o'qitish (PBL) va TRIZ kabi innovatsion yondashuvlarni dars jarayoniga tizimli integratsiya qilishni talab etadi.

Aslida ham, an'anaviy ta'lim cheklovlarini yengib o'tish shunchaki uslubiy yangilanish emas, balki milliy intellektual salohiyatni saqlab qolishning hayotiy zaruriyatidir. Pedagogik g'oyalar transformatsiyasi yangi avlodning tabiatiga mos, vizualizatsiya va interaktivlikka asoslangan erkin muhitni yaratishni ko'zda tutadi. Faqatgina ana shunday moslashuvchan ta'lim ekotizimi orqali Uchinchi Renessansning poydevorini quruvchi kreativ kadrlar zaxirasini shakllantirish va mamlakatimizning global dunyoda raqobatbardoshligini ta'minlash mumkin. Bu jarayonda o'quvchining potensial imkoniyatlari uchun sharoitlar yaratish – ular rivojlaniishi uchun eng muhim shartlardan biridir.

Buyuk psixolog Lev Semyonovich Vygotskiy har bir o'quvchining o'ziga xos rivojlanish zonasi borligini shunday asoslab berdi: "Yaqin rivojlanish zonasi shaxsning kelajak rivojlanish imkoniyatlarini aks ettiradi. Bugun yordamchi qo'llab-quvvatlash bilan bajariladigan vazifa – ertaga o'quvchining mustaqil yutug'iga aylanadi" [7, 86-b.].

L.Vygotskiyning² mazkur nazariyasidan pedagogik jihatdan muhim xulosa kelib chiqadi: barcha o'quvchilarga bir xil dastur taklif etish – bu ularning rivojlanish zonasini inkor etish-

² Yaqin rivojlanish zonasi (Zone of Proximal Development – ZPD) – L.S. Vygotskiy (1978) tomonidan kiritilgan tushuncha. U o'quvchining hozirgi mustaqil faoliyat darajasi bilan kattalar yoki malakali tengdoshlar yordamida erishishi mumkin bo'lgan daraja o'rtasidagi masofa sifatida ta'riflanadi.

dir. Har bir o'quvchining "ertangi kuni" individualdir: biri uchun hozir qiyin bo'lgan narsa, ikkinchisi uchun allaqachon oson; biri uchun tushuntirishni davom ettirish kerak, ikkinchisi allaqachon keyingi bosqichga o'tishga tayyor. An'anaviy tizim esa bu farqni ko'rmaydi, u barchaga "buguniki"ni taklif etib, hech kimni o'z individual "ertangi"sigamamarali olib o'tolmaydi. "Z" va "Alfa" avlod uchun bu muammo yanada keskin namoyon bo'ladi, chunki ularning o'rganish tezligi va uslublari o'rtasidagi farq oldingi avlodlarga nisbatan yanada kattaroq. Demak, zamonaviy avlod ehtiyojlaridan kelib chiqadigan yangi davr talablariga ta'lim-tarbiya tizimlari ham moslashib borishi lozim. Bu hususda o'zbek pedagogikasining zamonaviy muammolariga alohida e'tibor qaratgan olim K. Hoshimov shunday yozadi: "Pedagogika fani har bir davr o'zgarishiga mos holda qayta qurilmasa, u fanlik sifatini yo'qotib, arxivga aylanadi. O'qitish – bu faqat texnika emas, u har avlod bilan qayta kashf etilishi lozim bo'lgan san'at" [8, 18-b.].

3. Pedagogik g'oyalar transformatsiyasi: nazariy asoslar. Pedagogik g'oyalar transformatsiyasi ta'limning fundamental nazariy asoslarini an'anaviy empirizmdan zamonaviy konstruktivizm va konnektivizm paradigmasiga o'tkazish jarayonini ifodalaydi. Klassik pedagogikada bilim subyektdan mustaqil, obyektiv va o'zgarmas axborot deb qaralgan bo'lsa, zamonaviy yondashuv uni o'quvchi tomonidan faol quriladigan individual kognitiv struktura sifatida talqin etadi. Bu evrilishning markazida bixevioristik "stimul-reaksiya" modelidan voz kechib, shaxsning ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqaruvchi kognitiv va ijtimoiy-konstruktivistik metodologiyalarga o'tish yotadi.

Ayniqsa, raqamli dunyo bilan hamnafas ulg'ayayotgan "Z" va "Alfa" avlodlarining axborotni qabul qilish xususiyatlari ta'limni statik "bilim uzatish" (transmission) jarayonidan dinamik "bilim yaratish" (transformation)

jarayoniga aylantirdi. Nazariy asoslarning bunday o'zgarishi natijasida ta'limning strategik maqsadi faktlarni yodlatish emas, balki tanqidiy fikrlash, muammolarni ijodiy hal qilish (TRIZ) va tizimli tahlil kabi zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirildi.

Bu jarayon ta'lim subyektlari o'rtasidagi iyerarxik munosabatlarni gorizontal hamkorlik va mentorlik modeliga transformatsiya qildi. Mazkur nazariy yangilanishlar O'zbekistonda Uchinchi Renessansning intellektual poydevorini barpo etuvchi, raqobatbardosh va innovation tafakkurga ega shaxsni shakllantirishning fundamental metodologik asosi bo'lib xizmat qiladi. Bunday yondashuv o'quvchini shunchaki bilim iste'molchisidan intellektual qiymat yaratuvchi faol subyektga aylantirishi bilan dolzarbdir.

Jahon pedagogikasida keng tan olingan tadqiqotchi Jon Hatti o'zining uzoq yillik tadqiqotlari natijalari asosida o'quvchi muvaffaqiyatiga ta'sir etadigan eng kuchli omillarni aniqladi va "o'quvchi muvaffaqiyatiga eng kuchli ta'sir ko'rsatadigan omil – o'qituvchining o'z o'qitishini o'zi o'rganib borishi va o'quvchining o'z o'rganishini o'zi boshqara olishidir. Ta'lim jarayonini har ikki tomon – ham o'qituvchi, ham o'quvchi – ko'ra bilishi shart", [9, 22-b.] deb xulosa beradi.

Bundan tashqari, Xoward Gardnerning ko'p intellektlar nazariyasi³ni ham pedagogik transformatsiyaning uchinchi muhim tayanch nuqtasi sifatida e'tirof etish o'rinlidir. Xususan, o'zining "Tafakkur qoliplari: Ko'p qirrali intellekt nazariyasi" ("Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences") asarida shunday yozadi: "Har xil turdagi intellektlarni tan olish va rivojlantirish – bu pedagogikaning eng dolzarb vazifasidir. Biz barchamiz bir-birimizdan aso-

san shu sababli farq qilamiz: har birimizda turli turdagi intellektlarning o'ziga xos kombinatsiyasi bor" [10, 12-b.].

Bu masalada o'zbek olimi A. Zunnunov shunday yozadi: "Pedagog o'z o'quvchisini tushunishi uchun avvalo uni kuzatishi, uning tabiatini anglashi kerak. Chunki har bir bola – bu pedagogika uchun yangi muammo va yangi kashfiyot. O'qitishning ustaxona siri – farqni ko'rishda, farqni qabul qilishda yotadi" [11, 167-b.].

Demak, pedagogik g'oyalar transformatsiyasi ta'limni shunchaki axborot uzatish modelidan shaxsning intellektual salohiyatini yuzaga chiqaruvchi dinamik jarayonga aylantirdi. Hattie, Gardner va Zunnunov kabi olimlarning fundamental qarashlari ta'lim muvaffaqiyati o'quvchining subyektiv faolligi hamda individual intellekt xususiyatlarini inobatga olishga bevosita bog'liqligini isbotlaydi. Mazkur paradigmal evrilish Yangi O'zbekistonda raqobatbardosh, kreativ va intellektual salohiyatli avlodni shakllantirishning muhim metodologik yo'nalishdir.

4. "Z" va "Alfa" avlod uchun samarali pedagogik yondashuvlar: nazariyadan amaliyotga. "Z" va "Alfa" avlodlari uchun samarali pedagogik yondashuvlarni qo'llash – bu shunchaki ta'limni modernizatsiya qilish emas, balki **tubdan o'zgargan kognitiv voqelikka moslashishdir**. Ushbu avlodlar axborotni qabul qilish tezligi, diqqat ko'lami va motivatsiya manbalari jihatidan avvalgi avlodlardan keskin farq qiladi.

Bu boradagi samarali pedagogik yondashuvlarni quyidagi asosiy yo'nalishlarga ajratish mumkin:

Birinchi yo'nalish – **adaptiv va differensiallangan ta'lim**. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [12]. Bu qonuniy talab L.Vygots-

³ Ko'p intellektlar nazariyasi (Multiple Intelligences Theory) – H. Gardner (1983) tomonidan ilgari surilgan psixologik-pedagogik nazariya. Unda insonda yagona bir intellekt emas, kamida sakkizta turli intellekt turi mavjudligi asoslanadi: lingvistik, matematik-mantiqiy, musiqiy, fazoviy, kinestetik, ta-biiy, shaxslararo va shaxsiy intellektlar.

kiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasiga asoslanib, har bir o'quvchi uchun uning rivojlanish zonasiga mos vazifalar taklif etilishini taqozo etadi. Amaliyotda bu shuni anglatadi: sinf ichida o'quvchilarni qobiliyat, qiziqish va o'rganish uslubi bo'yicha guruhlariga ajratish; har bir guruh uchun maxsus moslashtirilgan topshiriqlar tayyorlash; o'quvchining o'z tezligida harakatlanishiga imkon berish. Zamonaviy sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim platformalari bu yondashuvni texnologik jihatdan yangi darajaga ko'tarmoqda.

Ikkinchi yo'nalish – **loyiha-asosli ta'lim (Project-Based Learning)**. “Z” va “Alfa” avlod yodlash emas, qilish orqali o'rganadi. Ular real muammolarni hal qilish, real natijalar ko'rish va haqiqiy jarayonda ishtirok etish orqali bilimni o'zlashtiradi. Tapscottning tadqiqotlari ko'rsatishicha, yangi avlod “axborot oluvchi” emas, “axborot yaratuvchi” bo'lishni xohlaydi [13, 34-b.]. Loyiha-asosli ta'limda o'quvchilar muayyan haqiqiy muammoga duch keladi, ma'lumot to'playdi, hamkorlikda yechim izlaydi va natijani taqdim etadi. Bu jarayonda bilim passiv emas, faol va amaliy tarzda quriladi. Shuning uchun loyiha-asosli ta'lim “Z” va “Alfa” avlod uchun eng samarali metodlardan biri sifatida tan olinmoqda.

Uchinchi yo'nalish – **formativ baholash va o'z-o'zini baholash**. Raqamli muhitda o'sgan o'quvchi doimiy fikr-mulohaza olishga o'rganagan xuddi video o'yinda har bir harakat uchun darhol ball olingani kabi. Formativ baholash o'quvchiga o'z progressini real vaqtda kuzatish imkonini beradi. Hattining tadqiqotlari ko'rsatishicha, sifatli fikr-mulohaza o'quvchi muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi eng kuchli pedagogik omillardan biri hisoblanadi [9, 22-b.]. Formativ baholash bir vaqtning o'zida o'qituvchiga ham muhim ma'lumot beradi: u sinfda kim tushundi, kim qiynalayotganini real vaqtda ko'rib, darsni shunga moslashtira oladi. Bu ikki tomonlama

informatsiya kanali ta'lim jarayonini dinamik va moslashuvchan qiladi.

To'rtinchi yo'nalish – **gamifikatsiya va interaktiv o'rganish**. “Z” va “Alfa” avlod video o'yinlar bilan o'sgan – bu ularga darhol fikr-mulohaza, progress ko'rsatkichlari, qiyinlashtirilib boruvchi darajalar va muvaffaqiyat hissini bergan. Ta'lim jarayonini ana shu mexanizmlar bilan boyitish, ya'ni gamifikatsiya – o'quvchilarning motivatsiyasini sezilarli oshiradi. Bunda “o'yin” so'zi o'yinchoq degani emas, u engagement mexanizmi, ya'ni o'quvchini jarayonga jalb etish texnologiyasi. Ishmuhamedovning ta'kidlashicha, “interfaol metodlar orqali berilgan bilim o'quvchi xotirasiga emas, tajribasiga yuklanadi” [6, 89-b.] – bu esa barqaror va uzoq muddatli o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Beshinchi yo'nalish – **raqamli vositalar va ko'p formatli ta'lim muhiti**. McCrindlening tadqiqotlariga ko'ra, “Alfa” avlod axborotni asosan vizual va audio formatda qabul qiladi [4, 134-b.]. Faqat matn va darslikka asoslangan ta'lim bu avlod uchun yetarli emas. Video, animatsiya, interaktiv simulyatsiya, virtual reallik va sun'iy intellekt vositalarini o'z ichiga olgan ko'p formatli ta'lim muhiti zarur. Bu yondashuv Gardnerning ko'p intellektlar nazariyasi bilan uyg'un: turli formatlar turli intellekt turlariga murojaat qiladi va shunday qilib ko'proq o'quvchiga yetib borish imkoni ochiladi.

5. O'zbekiston kontekstida pedagogik transformatsiya: imkoniyatlar va to'siqlar. O'zbekiston ta'lim tizimida kechayotgan pedagogik transformatsiya jarayoni – bu shunchaki darsliklarni yangilash emas, balki butun boshli ta'lim falsafasini o'zgartirish demakdir. Bugungi kunda mamlakatimizda ushbu jarayon ulkan imkoniyatlar eshigini ochish bilan birga, jiddiy tizimli to'siqlarga ham duch kelmoqda. Quyida ushbu jarayonning O'zbekiston kontekstidagi asosiy jihatlarini tahlil qilamiz.

Imkoniyatlar: Strategik yuksalish omillari. O'zbekiston uchun pedagogik transfor-

matsiya quyidagi resurslar va platformalarga tayanadi:

Siyosiy iroda va “Uchinchi Renessans” konsepsiyasi: Davlat darajasida ta’limning ustuvor yo’nalish etib belgilanishi va “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” doirasidagi islohotlar pedagogik innovatsiyalar uchun huquqiy va ijtimoiy himoya yaratmoqda.

Raqamlashtirish shiddati: Maktablarning yuqori tezlikdagi internet bilan ta’minlanishi va “IT-Park” kabi loyihalar ta’limga EdTech (ta’lim texnologiyalari) elementlarini olib kiritish imkonini bermokda.

Xalqaro integratsiya: PISA, PIRLS, TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etishimiz milliy metodikani jahon standartlari bilan solishtirish va kamchiliklarni aniq ko’rish imkonini berdi.

Yosh avlod salohiyati: O‘zbekiston aholisining katta qismini tashkil etuvchi yoshlar (“Z” va “Alfa”) tabiiy ravishda texnologiyaga moyil bo‘lib, ular yangi pedagogik yondashuvlarni (STEAM, PBL) juda tez qabul qilmoqdalar.

To’siqlar: Transformatsiya yo’lidagi “G’ovlar”. Har qanday katta o’zgarish kabi, bu yo’lda ham o’ziga xos qiyinchiliklar mavjud:

Konservativ tafakkur: Ko’p yillik tajribaga ega pedagoglarning an’anaviy “avtoritar” va “faqat axborot beruvchi” modelidan voz kechishi qiyin kechmoqda. “O’qituvchi – darsning yagona xo’jayini” degan tushuncha hali ham ustuvor.

Nazariya va amaliyot o’rtasidagi uzilish: OTM larda pedagog kadrlar tayyorlash metodikasi hamon ko’proq nazariyaga asoslangan. Bitiruvchi yosh mutaxassis maktabda zamonaviy texnologiyalarni (masalan, TRIZ yoki keys-stadi) qo’llashda amaliy ko’nikma yetishmovchiligiga duch kelmoqda.

Moddiy-texnik bazadagi tafovut: Toshkent shahri va viloyat markazlaridagi maktablar bilan chekka qishloqlardagi maktablar o’rtasidagi

raqamli tafovut (Digital Divide) transformatsiyaning bir tekis kechishiga to’sqinlik qilmoqda.

Qog’ozbozlik va ortiqcha yuklamalar: Garchi tizimli kamaytirilgan bo’lsa-da, o’qituvchining darsga kreativ yondashishi uchun zarur bo’lgan “bo’sh vaqt” va “erkinlik” hali ham turli hisobotlar va ortiqcha vazifalar bilan cheklanib qolmoqda.

Yuqoridagi tahlillarga asoslanib quyidagi xulosalarni berish mumkin:

Birinchidan, “X”, “Y”, “Z” va “Alfa” avlodlar o’rtasidagi farq tobora tezlashib bormoqda. “Z” va “Alfa” avlod – bu faqat yangi demografik guruh emas, bu yangi tafakkur madaniyati, yangi o’rganish arxitekturasini va yangi muloqot tizimining sohiblari. Ularni tushunmasdan turib samarali ta’lim muhiti qurish mumkin emas.

Ikkinchidan, an’anaviy ta’lim tizimining oltita asosiy cheklovini ajratish mumkin: o’quvchini passivlikka mahkum etish; yagona tezlik va dasturda barcha o’qitish; faqat yodlashni baholash; intellektual xilma-xillikni inkor etish; tanlov imkonini bermaslik; va ta’limni hayotdan ajratib qo’yish. Bu cheklovlar sirtqi muammo emas, ular ta’lim paradigmasining o’zagida yotadi va shu o’zakni o’zgartirmasdan turib, ularni bartaraf etib bo’lmaydi.

Uchinchidan, pedagogik g’oyalar transformatsiyasi uchun oltita asosiy yo’nalish belgilanadi: adaptiv va differensiallashtirilgan ta’lim; loyiha – asosli o’qitish; formativ baholash tizimi; gamifikatsiya va interaktiv o’rganish; raqamli ko’p formatli muhit; tanqidiy tafakkur va media savodxonlik. Bu yo’nalishlar O‘zbekistonning amaldagi ta’lim qonunchiligiga mos keladi va milliy kontekstda amalga oshirilishi mumkin.

To’rtinchidan, O‘zbekiston uchun bu transformatsiya strategik zaruriyat. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek, ta’lim tizimi millat kelajagini belgilaydi. Yangi O‘zbekiston qurilishi uchun zarur bo’lgan tanqidiy fikrlovchi, ijodkor va raqamli savodxon avlod aynan

chuqur pedagogik transformatsiya orqali shakllanishi mumkin.

Umuman olganda, O'zbekiston kontekstida transformatsiyani muvaffaqiyatli yakunlash uchun pedagog nafaqat "bilim beruvchi", balki o'quvchi bilan birga "izlanuvchi fasilitator"ga

aylanishi shart. To'siqlarni yengishning eng samarali yo'li – bu metodistlar va amaliyotchi o'qituvchilarning o'zaro hamkorligini kuchaytirish hamda ta'limda natijani emas, balki jarayonni va ko'nikmani (soft skills) birinchi o'ringa qo'yishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.M. Mirziyoyev. O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 352 b.
2. Howe, N. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069 / N. Howe, W. Strauss. – New York : William Morrow, 1991. – 538 p.
3. Howe, N. Millennials Rising: The Next Great Generation / N. Howe, W. Strauss. - New York : Vintage Books, 2000. -432 p.
4. McCrindle, M. The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations / M. McCrindle, E. Wolfinger. – Sydney : UNSW Press, 2011. – 246 p.
5. Prensky, M. Digital Natives, Digital Immigrants / M. Prensky // On the Horizon. – 2001. – Vol. 9, No. 5. – P. 1-6.
6. R.J. Ishmuhamedov. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013. – 256 b.
7. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes / L.S. Vygotsky. – Cambridge : Harvard University Press, 1978. -159 p.
8. K. Hoshimov. Pedagogika tarixi : darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2005. – 304 b.
9. Hattie, J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement / J. Hattie. – London : Routledge, 2009. – 392 p.
10. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences / H. Gardner. – New York : Basic Books, 1983.,440 p.
11. A. Zunnunov. O'zbekiston pedagogikasi tarixi: o'quv qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 2000., 286 b.
12. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2020.
13. Tapscott, D. Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World / D. Tapscott. – New York : McGraw-Hill, 2009. – 384 p.